

intézmények ugyanis könnyebben és gyorsabban jutnak hozzá külső támogatási forrásokhoz, illetve ennek következtében könnyebben és gyorsabban publikálnak más helyütt automatikusan idézett tanulmányokat (amivel az idézettségüket is megemelhetik).

A felsőoktatási rangsorok tehát fontos szerepet töltenek be. Fölvívják a figyelmet a tudományos teljesítményekre, és ezzel befolyásolhatják a felsőoktatási politikát, amely e nélkül inkább az átlagra (a választók akaratára) orientálódik. Mindenki első szeretne lenni, minden ország szeretne olyan egyetemet, amely az első tíz vagy az első száz között van világszerte. A rangsorolás ösztönözheti a tudományos közösségeket is arra, hogy javítsák teljesítményeik minőségét, teljesítőképességüket, egyúttal pedig versenyképességüket is. A rangsorok egyben a közönség minőségelvű tájékoztatását is szolgálják (különben ki lennének téve az egyszerű piaci reklámoknak). A rangsorolás ahhoz is hozzásegít, hogy az intézmények közti különbségeket megfogalmazhassuk, és ezzel magukat az intézményeket, oktatóikat és vezetőiket is arra ösztökéli, hogy eltérő célokat és feladatokat tűzzenek maguk elé a tudományos közösség egészében.

Rangsorolni tehát jó. Sajnos azonban gyakran hibásan próbálnak megmérni és összehasonlítani fontos dolgokat, vagy éppen a nem fontosakat akarják mérni és egybevetni. S ezzel előnyt adnak a már előnyben lévőknek, miközben bizonyos tudományokat kiemelnek a többiek közül (pl. az ún. „kemény” természettudományokat). A rangsorolások egyelőre még nem tudják megragadni az olyan igen fontos felsőoktatási tevékenységeket, mint maga az oktatás, vagy hogy hogyan hat az egyetemi élet a hallgatóságra, hogyan befolyásolja egy-egy térség fiatalságát.

Ezeket a problémákat nem könnyű megoldani, hiszen sok egymással ellentétes érdek játszik közre ebben a rangsorolási „bizniszben”. Az első fontos és hasznos lépés az lehetne, ha néhány olyan kritériumban sikerülne megállapodni, amelyet a lehető legtöbb intézmény el tud fogadni. A második lépés az lehetne, hogy megfelelő mérőeszközöket alakítsunk ki az így elfogadott kritériumok mérésére. A nyilvánosság pedig alapvető – a legtöbb mai rangsorolás kritériumai és eljárásai nem vagy nem eléggé világosak. S ha ezeket a kritériumokat és mérőeszközöket csak a legnagyobb, legelismertebb intézményekre alkalmazzuk, az

semmi esetre sem fogja a minőséget megfelelően mérni világszerte; ennek megfelelően nem is alakítható ki ezen az úton valamifajta elfogadható „világrangsor”. Röviden: a 21. század egyetemi világában a rangsorolás szükséges is, lehetséges is. Most már csak az volna a föladat, hogy ezek a rangsorok a megfelelő dolgokat a megfelelő eszközökkel mérjék.

Kozma Tamás

AZ EGYETEMEK ÉS A MÉDIA

A könyvecske a 2004. szeptember 17-én a Bolognai Egyetem által működtetett *Magna Charta Observatory* által megrendezett konferencia főbb anyagait tartalmazza. Az egynapos rendezvényen elhangzott három vitaindító előadás mellett a vita alapjául szolgáló tanulmány és függelékek találhatóak meg benne.

A Magna Charta Observatory a Bolognai Egyetemen belül működő kutatóintézet, amelynek célja az 1988-ban Bolognában több száz egyetem rektora által aláírt *Magna Charta Universitatum*-ban foglalt alapvető egyetemi értékek és jogok védelmezése, és ezekhez kapcsolódóan az információgyűjtő tevékenység folytatása és a véleménycseré elősegítése valamint dokumentumok előkészítése. (A Charta szövege megtalálható egyébként a könyv első mellékletében.)

A Magna Charta Observatory az elmúlt években az egyetemek autonómiájának számos fontos vagy éppen új feltételét és szempontját vizsgálta. 2004-ben egy napjainkban igencsak aktuális kérdéskör, a média és az egyetemek – ez a két, számos hasonló vonást mutató intézmény – kapcsolata és együttműködési lehetőségei kerültek vizsgálatai középpontjába.

A konferencia fő kérdése az volt, hogy tanulhat-e és mit ez a két intézmény egymástól, különösen, mivel korlátaik és fejlődésük társadalmi feltételei nagy hasonlóságot mutatnak. A bolognai konferencia célja az volt, hogy a két intézmény képviselőinek együttműködésével megteremtse az alapjait a párbeszédnek, és a média és az egyetemek egymás intézményi perspektívái-

nak (nem pedig napi működésük) vizsgálatával olyan partnerségre léphessenek, amely ösztönzőleg hathat a proaktív, stratégiai döntéshozásra közös kutatások, elemzések és szakmapolitikai megoldások révén.

A kötet első felét kitevő három vitaindító előadás közül az első kettő elsősorban az egyetemek helyzetéből kiindulva járja körül az egyetemek, a média és a tudás alapú társadalom kapcsolatának kérdéseit, a harmadik pedig a média mai helyzetét vizsgálva vonja le következtetéseit.

Az első előadó, Umberto Eco, a Bolognai Egyetem tanára előadásában („Az egyetem szerepe a médiauniverzumban”) bemutatta, hogy a média és az egyetem hagyományos elméleti megközelítése, mint két különálló világé már rég nem állja meg a helyét: a média és az egyetemek folytonosan átfedésbe és kölcsönhatásba kerülnek, amint hasonló funkcióik hasonló válaszokért kiáltanak. Mindez további fontos észrevételekhez vezetnek az egyetem és a média kölcsönös egymásra hatását és lehetséges együttműködését illetően.

Első pontként Eco azt hangsúlyozza, hogy az egyetem tudományos kötelezettsége, hogy tanulmányozza a társadalom jelenségeit, így a médiát is.

Másodszor különösen fontos az a mód, ahogyan az egyetemek együttműködhetnek és cselekedhetnek a média szabadságának garantálása érdekében. Ennek legfontosabb mozzanata Eco szerint az egyetemeknek az az egyedülálló társadalmi szerepe, hogy a média elemzésével és tanulmányozásával a médiára aktívan reagálni képes, felelős állampolgárokat állítsanak elő.

A harmadik észrevétel szerint az egyetemek hasznát vehetik és hasznát is kell venniük a médiának. Ma már nem az iskola az egyetlen hely, ahol tudást közvetítenek – ezt a szerepet szinte teljes egészében átvette tőlük a piaci logika alapján működő kiadóipar. Az egyetem szerepe ma elsősorban a tömegmédiák kritikájában és ellenőrzésében ragadható meg.

Ez továbbvezet minket a negyedik ponthoz: hogyan védheti meg magát az egyetem a médiától? Arra, hogy hogyan zsákmányolja ki a média az egyetemet, Eco néhány érzékletes példát hoz. Ezek egyike például annak veszélye, hogy egy társadalomtudós pusztán a leírása révén létrehozhat egy-egy társadalmi jelenséget – gondoljunk csak a multikulturalizmus, a genderközpontú kutatá-

sok vagy a posztmodernizmus vonatkozó megfigyeléseire.

Az ötödik, utolsó pont az egyetemek új kötelességeit és felelősségét vizsgálja a médiauniverzummal –különösen az internettel – való szembekerülése esetén. Úgy tűnhet, hogy az exponenciálisan növekvő elérhető információmennyiséggel az emberi és társadalmi emlékezet mint szűrő megszűnik létezni azzal, hogy minden lehetséges ismeret és információ, beleértve a legkevesbé hasznosat is, rendelkezésünkre áll. Ki végzi el ma a szűrést? Eco szerint ez lehet ma az egyetem és a többi oktatási központ feladata: megtanítani, hogyan szelektáljunk és kritizáljunk. Hiába az internet szabadsága, egy emberöltő nem lehet elég ahhoz, hogy újraalkossuk az egész emberiség évezredek alatt összegyűjtött tudásanyagát, és éppen ezért van szükség intézményekre, amelyek megszűrrik és átadják a kollektív bölcsesség alapjait képező információkat. A tudósok feladata pedig, hogy időről időre felülvizsgálják ezt a kollektív bölcsességet.

A második előadásban („Tudás alapú társadalom: lehetőségek és veszélyek az egyetemek és a média számára”) Peter Scott, a *Kingston University* rektora a tudás alapú társadalomban rejlő lehetőségeket és veszélyeket elemzi az egyetemek és a média szempontjából.

Első lépésként a számos kihívást elemzi, amelyek az egyetemeket és a médiát érik. A tudás alapú társadalomban – amely három szinten értelmezhető: funkcionális, geopolitikai és kulturális szempontból – az egyetemek kulcsszerepet töltenek be a társadalomban és a gazdaságban, mint a tudomány és szaktudás elsődleges termelői. Ugyanakkor involválódásuk a társadalmi folyamatokba meg is nehezíti számukra a korábbi évszázadokban, sőt, még néhány évtizede is őket jellemző kritikai távolságtartást és „más világok” elképzelését. A médiában is megjelentek a tudás alapú társadalom kihívásai: a számtalan új típusú publikáció és megjelenési forma mellett összesomosódnak a hagyományos határok az egyes médiumok között, és a médiapiac szegregációja, Scott szavaival élve, „individualizált gettókat” hoz létre. A globalizáció pedig hozzájárul a helyi kultúrák erőzójához.

A tudás alapú társadalom számos más következménnyel is bír az egyetemekre és a médiára nézve. Scott három fontosabbat emel ki. Az első ezek közül a politika, a piac, a civil társada-

lom, tudomány stb. közötti egykor világos határok erodálódása. Az egyetemek belső működésére ez nagy kihatással van, nem csupán irányításuk vagy finanszírozásuk, de alapértékeik szempontjából is (például a tandíjrendszer az egyetemet számos szempontból kvázi-piaci intézményekhez teszi hasonlónak). Emellett az egyetemeknek más, tudás alapú szervezetekkel is együtt kell működniük, ami az iparral és a közösségekkel való kapcsolataik szorosabbra fűzését igényli részükéről. A média területén is megjelennek a határok elmosódásának következményei: az információ és szórakoztatás keveredése és a közszolgálati médiumok problematikussá válása. Ennek eredményeként egyre nehezebben tudunk válaszolni arra a kérdésre, hogy mi is egy újság vagy egy egyetem esszenciája.

A tudás alapú társadalom másik fő jellemzője az idő, a tér és a hely határozatlanságának növekedése. Ez az egyetem szempontjából egyfelől a tanulási stílusok radikális átalakulását eredményezi (az elmélyült tanulással szemben az interaktív, rövid koncentrációt igénylő tanulási formákra helyezve a hangsúlyt), másfelől térben is megváltozik az egyetemi lét fogalma: már nem beszélhetünk az egyetemről mint egy speciális kultúrával és társadalommal rendelkező helyről. Mindezek a változások a médiában is megjelennek: a figyelem egyre rövidebb távú lesz, a távoli események közelhozásának elidegenítő, illetve a globalizáció közösségformáló, ám a hagyományos közösségeket aláásó hatása egyre erősödő tendenciák.

A harmadik jellemző a tudás demokratizálódása. Ennek két fontos megjelenési formája a tudományos tudás szélesebb körben való elterjedése, valamint a populáris tudás intenzívebb terjesztése. Az előbbinek az egyetemre, az utóbbinak pedig a médiára van jelentős kihatása: az egyetemek elvesztik a tudományos tudás terjesztésének monopóliumát, a média számára pedig a források megsokszorozódása és a közönségük tudásszintjének emelkedése számos előnyt is kínál, ugyanakkor a kultúra és értékek szempontjából egyre heterogénebb közönséget egyre nehezebb megszólítani.

Mindezek alapján felmerül a meglehetősen provokatív kérdés, hogy az adott társadalmi feltételek mellett mennyiben beszélhetünk egyáltalán autonómiáról vagy szabadságról az egyetemek és a média esetében. Hiszen fontolóra kell vennünk, hogy a hagyományos értelemben

vett akadémikus és intézményi szabadság illetve a sajtószabadság egyáltalán értelmezhető-e a többértelműséggel, átfedésekkel és intellektuális játékosággal jellemezhető tudás alapú társadalomban. Figyelembe véve a tudás alapú társadalomban az egyetemek és média szabadságára gyakorolt számos hatását mégsem mondhatjuk, hogy ez a szabadság nem igazolható többé. Épp ellenkezőleg: a társadalomba sokkal inkább beágyazott és a gazdasági-társadalmi élethez szorosabban kapcsolódó egyetemek esetében az intézményi szabadság nagyobb hangsúlyt kap, mint a hagyományos „elefántcsonttoronyként” működő egyetem esetében, azonban ehhez szükség van a szabadság kérdésének újrafogalmazásához. Ugyanez mondható el a rendkívül sokféle, már-már kaotikussá vált médiáról is. Mindezen fogalmak tisztázása annál is inkább fontos, mivel a média, akár csak az egyetemek, kulcsszereppel bír a változással való megbirkózásban és társadalmunk jövőjének kialakításában.

A harmadik előadó, Xavier Mas de Xaxas, a barcelonai *La Vanguardia* napilaptól, az előző előadókkal szemben a média szemszögéből közelít a kérdéshez („A hazugság mögött”). A médiának szerinte megvan a lehetősége arra, hogy szabad legyen és az igazságot felkutassa, azonban a gyakorlatban jelenleg a kommunikációt a gazdaság és a politika szereplőinek vágyai és ambíciói határozzák meg, ami az objektivitást és az igazság felkutatását rendkívül megnehezíti, ha ugyan el nem lehetetleníti. Példának hozza fel erre a 2004-ben Barcelonában megrendezett Kulturális Fórum esetét – a média itt reklámtámogatásért cserébe nem a Fórum szervezése során felmerült valódi konfliktusokat és problémákat kutatta fel (megfelelően használták-e fel a pénzeiket, nem lett volna-e helyesebb ezeket másra, például városfejlesztésre költeni stb.), hanem szinte kizárólag a rendezvény népszerűsítését tűzte ki céljául. És ha feltételezzük, hogy a média egésze hasonlóan működik, mit tehetünk, ha az igazságra vagyunk kíváncsiak? Hiszen a demokrácia alapja az igazság érvényre jutása, és ennek felerősítését elméletileg a szabad médiának kellene szolgálnia. Amíg ez nincs így, addig pedig az állampolgárok nem tehetnek mást, mint hogy több különböző forrásból, független médiumok figyelemmel kísérésével igyekeznek objektívebb képet nyerni arról, ami körülöttük zajlik. Erre pedig kevesen vagyunk képesek vagy hajlandók, pe-

dig megbízható és jó információk ismerete nélkül nem válhatunk magabiztos állampolgárokká.

A kötet második fő részét a vita alapjául szolgáló kutatás képezi („Az állampolgárok (in)formálásának társadalmi szerepe: az igénytől a szabadság és autonómia teljesüléséig. Európai áttekintés a nemzeti kontextusokról és nemzetközi kihívásokról”). Francesca d’Ingianna a Bolognai Egyetemről az egyetemek és a média kommunikációjának jogi és gazdasági feltételeit vizsgálja tizenkét európai országban, majd javaslatokat fogalmaz meg a megvitatandó fő kérdéseket illetően.

Bevezetőjének kiindulópontja a konferencia alap gondolata, miszerint bár első pillantásra az egyetemek és a média igen messze áll egymástól, a két intézmény közös jellemzője, hogy kulcsfontosságú szerepet töltenek be a fiatalok és a felnőtt állampolgárok szocializációjában, és ez a közös cél alapvető társadalmi felelősséggel ruhazza fel őket. Ezt a kötelezettséget foglalja keretbe az állam felelőssége a közjóról és az alapvető szabadságjogok érvényesüléséről való gondoskodást illetően.

Az egyes országok vizsgálatok a tanulmány néhány alapvető kérdésre keresi a választ: hogyan garantálják az autonómia és a véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülését a médiában és a felsőoktatásban? Hogyan hozható egyensúlyba az autonómia a közérdekkel? Mi a szerepe a külső jogalkotásnak és a belső szabályalkotásnak az intézményi cselekvésben? Mik azok a veszélyek és kihívások, amelyekkel napjainkban szembe kell néznie a médiának és az egyetemeknek? És végül, de nem utolsósorban: a közös vonások nagy száma esetén milyen lehetőség nyílik a két intézmény számára arra, hogy védelmezzék tevékenységi területüket?

Az egyes országok szabályozásának áttekintését – amelynek részletes, országok szerinti ismertetésére itt most nem térek ki – a szerző a média autonómiájának vizsgálatával kezdte. A véleménynyilvánítás szabadsága egyike a legrégebben lefektetett szabadságjogoknak, számos nemzetközi egyezmény mellett valamennyi ország nemzeti szabályozásban is fontos helyet foglal el. A nemzeti szabályozások emellett még általában a pluralizmus érvényesülése és a média egy kézben való koncentrációjának megakadályozása érdekében tartalmaznak fontos szabályokat. A technológia fejlődése megköveteli azt is, hogy minél rész-

letesebb és differenciált szabályok szülessenek. Ugyanakkor nem érhet minket váratlanul, hogy szinte valamennyi ország esetében a szabályok lassabban születnek, mint ahogy a gyorsan változó feltételek és körülmények megkívánják.

Az egyetemi autonómia szabályozása már sokkal vegyesebb képet mutat. Bár az akadémiai szabadság (azaz a kutatás és oktatás szabadsága) alapvető és általánosan elismert jog, az elvek elismerése még korántsem jelenti azt, hogy garantált is ezek mindennapi hatékony érvényesülése. Emellett az „egyetemi autonómia” különböző jelentéssel bírhat attól függően, hogy milyen szinten utalunk rá: gazdasági, politikai vagy oktatási értelemben. Ezeket az általános elveket az egyes országokban különbözőképpen értelmezik és alkalmazzák.

Milyen kérdések merülnek fel tehát mindezek alapján, amelyek segítenek választ találni a két intézménnyel szemben álló veszélyekre, kihívásokra, és segítenek a lehetséges stratégiák kidolgozásában? A főbb kérdések egyaránt érintik az egyetemeket és a médiát, így megválaszolásuk közös stratégia és lehetséges együttműködés alapjául is szolgálhat, a következőkben foglalhatók össze. A gazdasági szempontok egyre nagyobb teret nyernek a társadalom valamennyi területén, a támogatások elnyeréséhez pedig egy intézménynek vonzóvá kell tennie magát – van-e értelme tehát olyan hosszú távú stratégiák kidolgozásának, amelyek a szolgáltatás és a termék minősége alapján kívánják fejleszteni egy intézmény versenyképességét és vonzóságát? Milyen lehetőségek nyílnak a magánbefektetések tervezésére a köz- és a magánérdekek kiegyensúlyozottabbá tétele érdekében? Hogyan garantálható a tömeges társadalmi hozzáférés úgy, hogy elkerüljük a digitális és tudásbeli megosztottságot a média és az egyetemek közönsége körében? Van-e mód a magán- és a közérdek közötti egyensúly megteremtésére az információ mint közjó védelme érdekében? Hogyan garantáljuk az elszámolási rendszerek pártatlanságát – kik legyenek a felügyelő szervek tagjai és mi legyen a kiválasztás módja? Mit tehetünk annak érdekében, hogy a hangzatos alapelvek deklarálása mellett gyors és komoly implementálása is megtörténjen az alapelvekben foglaltaknak? Hogyan válaszoljanak az egyetemek és a média a biztonsági korlátozásokra a terrorizmus elleni harccal kapcsolatban – lehetséges-e az elszámoltathatóság az autonómia fel-

adása nélkül? És végül: a globalizáció és a kulturális autonómia és sokféleség közül melyik trend érvényesüljön? Egyáltalán lehetséges-e a kettő között koherens egyensúly létrehozása?

Mindezeknek a kérdéseknek a megválaszolása vagy legalábbis végiggondolása talán közelebb vihet ahhoz, hogy a média és az egyetemek felismerjék közös pontjaikat, és proaktív együttműködést kialakítva felelősen végezhesék kulcsfontosságú szerepüket a jövő társadalmának alakításában. (*Eco, Umberto et al.: Universities and the Media. A partnership in institutional autonomy? [Proceedings of the Seminar of the Magna Charta Observatory 17 September 2004]. Bologna, Bononia Univ. Press, 2002. 142 p.*)

Rácz Judit

EGYETEMI REFORM, AVAGY MIT KÖSZÖNHETÜNK PROFESSZORAINKNAK

Siegfried Bär *A céh: Az egyetem lényege a professzorral való válságnak és a professzorok érzelmi életének tükrében* c. művének harmadik előszavában „válaszút” elé állítja az olvasót. Megkérdezi tőle ugyanis, mit mondatna vele a józan ész: vegyen két pár új zoknit, vagy fordítsa ugyanezt az öszeget egy egyetemről íródott könyv megvásárlására? Nyilvánvaló, hogy szónoki kérdéssről van szó, mégis a mai fogyasztó ingerküszöbét talán könnyebben átlépi a könyv, ha megtudja, hogy e sorok írója a pikáns jeleneteket olvasván már a huszadik oldalon belepirult az egyetem lényegének kutatásába.

A könyv szerzője álnéven jelenteti meg munkáit. Egyébként a biológiából doktorált, de most már folyóirat-szerkesztőként és tudományos bulvárszerzőként tevékenykedő Siegfried Bärt a magyar olvasók is ismerhetik. *Professzorok és alattvalók: A tudományos kutatás díszkrét bája* c. könyve volt az első, amely magyarul is megjelent, és sikert aratott. Az a könyv egyetemi hallgatóknak, doktoranduszoknak, posztdoktoroknak és a természettudományos alapkutatások iránt érdeklődő érettségizőknek szólt. A posztdoktorok szemszögéből ábrázolja az „egy-szerű” kutatók világát, azoknak a gondjait, akik

a kutatómunkát végzik, de nem tanszékvezetők, „csak” munkatársak.

A Machiavelli szellemében írt könyv gyakorlati tudnivalókat tartalmaz a kutatói pályára készülőeknek. Olyan kérdésekkel foglalkozott, mint: Hogyan kaphatok saját laboratóriumot? Hogyan válhatok önálló kutatóvá? Honnan kapok pénzt a kutatásaimhoz? Hogyan jutok feljebb a kutatói hierarchiában?

A *Professzorok és alattvalók* a szatíra eszközeivel mutatta be a német kutatás feudális hierarchiáját, működését és hatékonyságát. A könyv magyar nyelvű megjelenésében jelentős szerep jutott Braun Tibor professzornak, aki a kiadáshoz írt előszavában meg is jegyzi: „... jómagam már régebben terveztem egy ilyenszerű könyv megírását, persze magyar vonatkozásban. Közben azonban felismertem, hogy ehhez olyan adottságokra lenne szükségem, amelyekkel sajnos nem rendelkezem. Ezek után »fedeztem fel« Bär könyvét. Barátaim szerint, amikor azt hazai kiadásra javasoltam, nem számoltam a következményekkel.”

Az Akadémiai Kiadó új vállalkozásaként 2005-ben indított *A tudomány körül* c. sorozatnak a recenzált mű a második és várhatóan érdeklődésre számot tartó kötete.

Soraink elé mottóul választhattuk volna egy másik klasszikus beköszönőjét. Dévényi Tibor ajánlja e sorokkal a *Dr. Ezésez Géza karriere* c. munkáját: „A kutatói hivatás szeretetével és tiszteletével ajánlom e néhány fricskát mindazoknak, akik már tudnak saját magukon nevetni. Vagy legalábbis másokon.”

No, de hát mi is az egyetem lényege? A szerző véleménye szerint az egyetem lényege valami olyasmi kell legyen, ami az idők folyamán nem változik. Ezt pedig, előző művét ismerve már nem meglepő módon, a professzorok háza táján keresi. Vagy egészen közel ahhoz. A gyermekek ágyánál, az anyák ölében, akik a professzorokat felnévelik, az apák pénztárcájában, akik fiúk taníttatását segítik, a városok patriciusainak íróasztalán, akik az egyetemekről döntenek, a hallgatók soványka zsebében, amelyekből eltartják professzoraikat. És ha már a háztájnál tartunk, nos igen, Bär keresi a titkot a professzorok hálószerobájában is, vagy abban a hálószerobában, ahol épp tartózkodnak.

A szerző szerint az egyetem lényege a professzorral való válság folyamatában keresendő. Ezt évszázadokon és sorsokon át mutatja be nekünk. A könyvvel kezünkben történelmi sétára indu-